

**KOLEDANJE I NJEGOVI POGANSKI ELEMENTI
U NOVOM SELU I DRUGIM
GRADIŠĆANSKOHRVATSKIM SELIMA**

GEORG HOLZER

Institut für Slawistik der Universität Wien
Spitalgasse 2, Hof 3
1090 Wien, Austrija

UDK 398.332.41(436.3=163.42)

Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
Prihvaćeno: 9. 6. 2009.

Jedan je primjer preplitanja poganstva i kršćanstva u Hrvata i drugih Slavena takozvano koledanje. Taj se običaj spominje već u starocrkvenoslavenskim „Zapovijedima svetih otaca“. Sačuvao se donedavno u Hrvatskoj i u gradišćanskim Hrvata, prije svega u onih u Novom Selu kod Pandrofa na samom sjeveru Gradišća. Za razliku od drugih gradišćanskohrvatskih koledarskih pjesama poznatih u najviše jednom zapisu, tekst je novoseoske pjesme poznat u četiri zapisa i time pokazuje koliko je tekstovna predaja bila gipka čak unutar jednoga sela. Tekstovi koledarskih pjesama sadržavaju poganske motive i rekvizite te praslavenske formulacije kao na primjer dvor boga gromovnika Peruna, čudesno drvo, Perunova sina, zlatno sedlo, pticu na kiti i jabuku.

Ključne riječi: koledanje, Zapovijedi svetih otaca, Merzeburški penitencijal, Novo Selo, Gradišće, Ivan Kusztrich, praslavenski

Kao što je stajalo u pozivu, skup "Pag u praskozorje hrvatskoga kršćanstva" bio je posvećen preplitanju pretkršćanskih i kršćanskih predočaba u Hrvata i drugih Slavena. Dobar je primjer takvoga preplitanja takozvano koledanje. Taj je običaj potpuno ugrađen u crkvenu godinu, barem kako je puk

slavi, a ipak je poganskoga podrijetla, na što je već upozorio Lubor Niederle¹. To, naime, izričito piše u jednoj od odredaba starocrkvenoslavenskih „Zapovijedi svetih otaca“, najstarijega slavenskog penitencijala (v. Vondrák 1905:44), kojega se najstariji prijepis (pod naslovom *Zapovědi s(ve)tyxъ ѿ(tъ)сѣ*) nalazi u Sinajskom euhologiju iz 11. stoljeća (v. Vondrák 1905:2, 5, 57). Dotična zapovijed glasi: *Ašte kto vъ 1 denъ idet(ъ) na kolędъ enuarě, ěkože prvěe pogani tvorěaxъ, 3 lět(ъ) Da pokaetъ sę o xlěb(ě) o vod(ě)* (fol. 103 b 3–6; v. Nahtigal 1942:325)². To će doslovno reći: ‘Ako tko prvoga dana ide na koledu siječnja, kako to isprva činiše pogani, neka se kaje tri godine uz kruh i vodu.’ Doduše, kao ni druge „zapovijedi“ u Sinajskom euhologiju, ni ta odredba nije slavenskoga podrijetla, nego je prijevod 32. kanona Merzeburškoga penitencijala iz 9. stoljeća³, koji glasi: *Si quis, quod in Kalend. Januarias multi faciunt, quod adhuc de paganis residit, in cervolum, quod dicitur, aut in vecola vadit, III ann. poen.* [tj. *tres annos poeniteat*⁴], *quia hoc daemonum est* (v. Vondrák 1905:61). Međutim, vidi se da je u Sinajskom euhologiju red riječi poremećen: *Ašte kto vъ 1 denъ idet(ъ) na kolędъ enuarě* zapravo ništa ne znači niti odgovara latinskom originalu. Taj je pak bolje sačuvan u drugim prijepisima Zapovijedi svetih otaca odnosno u izvadcima iz njih, naime u ruskoj redakciji u takozvanoj Kormčoj knjizi⁵ te u ruskom Ustavu bĕlečeskome. U Kormčoj

¹ V. Niederle 1924:243 i sl.: „Koleda je u Slovanů dávný zvyk, připomenutý jako zvyk dob pohanských nejen v bulharském překladu západního penitenciálu merseburského v Euchologiu sinajském z IX. stol., ale i v ruském Ústavu bĕlečském (*zapověď sv. otecъ*) z XI. stol.“ O koledanju v. još Milčetić 1917, Schneeweis 1925:144–148, 151–152, Gavazzi 1988:200 i sl., Lozica 2002:173–187, Belaj 2007:181 i sl., SMR 168–170.

² Vondrák (1905:61) prijepis u sitnicama odstupa od kasnijega Nahtigalova.

³ Da su Zapovijedi svetih otaca prijevod Merzeburškoga penitencijala otkrio je N. S. Suworov. Objavio je svoje otkriće 1888. g. (v. Vondrák 1905:1, 2, 13). Vondrák 1905:50 i 55–56 smatra da su Zapovijedi svetih otaca prevedene u Velikoj Moravskoj ili Panoniji, kamo je došao utjecaj zapadne Crkve. O dataciji Merzeburškoga penitencijala v. Vondrák 1905:46. Dobrev 1995:831 misli da je latinski penitencijal donesen u Bugarsku 866. godine.

⁴ Usp. drugi kanon, gdje piše neskrraćeno: [...] *V annos peniteat, III ex his in pane et aqua* (v. Vondrák 1905:58).

⁵ V. Vondrák 1905:2, pa 5: „Następnie zajmuje się Suworow także stosunkiem słowiańskiego tekstu w Euchol. sin. i w Kormčaja kn. i sądzi [...] że oba teksty polegają na tym samym przekładzie. To nie ulega żadnej wątpliwości, nie potrzeba też wcale dowodów wobec oczywistości tego stosunku.“

knjizi ta odredba počinje ovako: *a. k vъ 1 j. d(e)нъ enuarja na kol. idetъ*, a na kraju je dodano: *jako otъ sotony jestъ igra ta* (v. Vondrák 1905:61, bilj. 9–10). A član 137 Ustava bělečeskoga naređuje: *Ašte kto vъ 1 denъ Genvarja na koledu idetъ, jako že pervii poganii tvorjaxu, 3 lěta postъ, da pokaetsja o xlěbě i vodě, jako otъ skotiny* (sic; recte: *otъ sotony*, usp. gore) *estъ igra ta* (v. Golubinskij 1880:523).⁶ A to će doslovno reći: ‘Ako tko prvoga dana siječnja ide na koledu, kako to isprva činiše pogani, neka posti tri godine i kaje se uz kruh i vodu.’ To ima smisla, a osim toga bolje odgovara latinskom originalu⁷: *in Kalendas Januarias* prevodi se kako treba s *vъ 1 denъ Genvarja*, a *in cervolum aut in vecola vadit* reinterpreterira se kao *na koledu idetъ*. Kako se može saznati iz knjige *Hod kroz godinu* Vitomira Belaja, ono latinsko *in cervolum aut in vecola vadit* označuje neku pogansku povorku s maskama (v. Belaj 2007:181 i sl., bilj. 8). Očito taj dio zapadne odredbe nije preveden doslovno jer se odnosi na prilike kakvih nije bilo u Slavena, nego je prilagođen slavenskim prilikama. Jer, bez obzira na to što slavensko *kolěda* etimološki slučajno potječe od latinskoga *kalendae* (odnosno *calendae*)⁸, o koledi u latinskom originalu nema riječi. Ono latinsko *in Kalendas Januarias* naime ne znači nego samo *vъ 1 denъ Genvarja*, kako to izražava Ustav bělečeski. Ipak, etimološka asocijacija mogla je potaknuti prevoditelja da posegne baš za slavenskim izrazom *idetъ na kolědъ* kako bi preveo *in cervolum aut in vecola vadit*. Osim toga mogao je biti potaknut činjenicom da je tada i slavensko koledanje još bilo poganska povorka (katkad također s maskama), kao zapadno *in cervolum aut in vecola vadere*, te činjenicom da se i jedno i drugo održavalo *vъ 1*

⁶ Usp. Vondrák 1905:41 (‘niektóre postanowienia z zapovědi znajdują się także w t. z. *Ustavъ bělečeskij*, wydanym przez Gołubińskiego w *Istorija rusckoj cerkvi*, t. I, część 1 (1880), str. 507–526: A mianowicie: *Ustavъ běl.* [...] 137 [...] Euchol. sin. [...] 24 [...] Widzimy, że mamy tu przed sobą tylko szczupły wyciąg. Redakcja tekstu waha się między Euchol. sin. a Kormč. kn., zbliżając się jednak ostatecznie więcej do tej ostatniej’), 42 (o grješci *skotiny* za *sotony*), 46; Niederle 1924:244, bilj. 1.

⁷ Doduše, inače ‘tekst Euchol. sin. wierniej oddaje łaciński oryginał, co jest rzeczą naturalną, bo jest starszy.’ (Vondrák 1905:5).

⁸ Latinska je riječ posuđena u slavenski prije glasovne mijene *a > o* (*calendae > kolěda*), koja se dogodila početkom 9. stoljeća (v. Holzer 2007:62 § 23).

denŭ Genvarja, dakle *in Kalendas Januarias*. Možda i činjenicom da je kasnoantički i ranosrednjovjekovni svijet također poznao izraz *calendae* (barem u grčkom obliku) kao naziv poganskoga običaja, što proizlazi iz odluke sinode g. 691./692., koja zabranjuje τὰς οὐτω λεγομένας καλάνδας (V. Niederle 1924:244 bilj. 5, Milčetić 1917:112, Schneeweis 1925: 147)⁹. Riječ *calendae* ušla je u slavenski izvana, no slavensko koledanje ipak je običaj slavenskoga podrijetla, što pokazuju tekstovi koledarskih pjesama koji sadržavaju izrazite elemente praslavenskih poganskih obrednih tekstova. Samo što su Slaveni u neko vrijeme počeli nazivati taj svoj obred stranom riječi koja je označivala sličnu stvar.

Kako god bilo, formulacija te „zapovijedi“ svetih otaca dokazuje dvoje: s jedne strane, da je slavensko koledanje kao novogodišnja povorka v e ć postojalo za vrijeme prvih staroslavenskih prijevoda, a s druge strane, da je slavensko koledanje onda j o š bilo poganski obred koji je crkva zabranila i kažnjavala.¹⁰

⁹ O toj sinodi (Trullanum II, Quinisextum) v. Ohme 1997 i 2001.

¹⁰ U Ustavu bĕleĕeskome nalazi se i ovo: *nelĕpo koledovati ni rusalsi igrati* (ĉlan 105; v. Golubinskij 1880:520 i Niederle 1924:244, bilj. 1). Vidi i Niederle 1924:244, bilj. 2, o najstarijim spominjanjima koledanja u Poljaka i Ćeha. – Rijeĉ *koleda* u nekim hrvatskim dijalektima znaĉi ‘BoŹiĉ’; treba imati na umu da je od kraja 5. stoljeĉa do reformacije nova godina poĉinjala s BoŹiĉem. Vidi ARj V/2 185 i sl., Skok II 124, ĖSSJ X 134 i sl., Snoj 2003:291, Schneeweis 1925:164–166, 205–206 i osobito Gavazzi 1988:187 i sl.: „[...] vaŹno je, da je crkva veĉ u ranom srednjem vijeku postavila dan roĊenja Kristova kao p o ĉ e t a k n o v e g o d i n e. Veĉ najstariji rimski sakramentariji [...] iz konca 5. stoljeĉa poĉinju s *vigilia Nativitatis*. Od vremena Karolinga BoŹiĉ je postao poĉetak nove godine gotovo u ĉitavoj Europi, a tome je pogodovalo u prvom redu to Źto je tako poĉinjala godinu carska kancelarija. U doba reformacije nastaje na mnogo strana povratak 1. sijeĉnju kao poĉetku godine, a 1691. g. utvrdi i papa Inocent XII. taj dan kao poĉetak godine. No do tada se najveĉi dio Europe navikao gotovo kroz tisuĉu godina na to da prelazi u novu godinu naveĉer 24. prosinca. Razumljivo je da je BoŹiĉ kao poĉetak godine na sebe privukao brojne obĉaje rimske sveĉanosne Nove godine (Calendae Januariae) [...]“ Januarske kalende kao poĉetak nove godine uveo je bio Cezar, a crkva je julijanski kalendar prihvatila na Nicejskom koncilu 325. godine (v. Belaj 2007:148).

Usprkos tome, Slaveni nisu prestali koledati¹¹ niti do najnovijega vremena. Nisu ni gradišćanski Hrvati¹². A među njima Hrvati u Novom Selu kod Pandrofa na samom sjeveru Gradišća posebno se ističu; njihovo se koledanje smatra koledanjem par excellence¹³. S obzirom na staru crkvenu zabranu zanimljivo je da Hrvati Novoga Sela danas koledaju baš u crkvi, no važnije je da su još donedavna novoseoski koledari obilazili selo kao što su to činili njihovi poganski predci u svojoj staroj domovini negdje u Hrvatskoj. Za razliku od drugih gradišćanskohrvatskih koledarskih pjesama poznatih u najviše jednom zapisu, tekst je novoseoske pjesme poznat u četiri zapisa, koji se osim toga primjetno razlikuju jedan od drugoga. No ipak oni manje odstupaju jedan od drugoga nego što se svaki od njih razlikuje od bilo kojega teksta iz drugoga sela. Stoga se može tvrditi da postoji zasebna novoseoska predaja koledanja.

Dvije zapisane verzije novoseoske koledarske pjesme otpjevao je isti kazivač, I v a n K u s z t r i c h (tj. Kustrić u mađarskom pravopisu; v. slike 1 i 2). Taj se rodio 1871. u Novom Selu, a tamo je i umro 1951. godine. Bio je novoseoski nadučitelj odnosno *školnik*, kako oni kažu, i kantor od 1896. do 1931. godine. Rodio se u novoseoskoj seljačkoj kući pa su mu folklor i pučke predaje zacijelo bile dobro poznate od djetinjstva. Međutim, prema

¹¹ Usp. Bēllosztēnēcz 1740:173 s. v. *Kolēdo: Cantilena, quæ kalendis Januarij, sive in anno novo canitur; l. in Festo Nativitatis Domini* i koledo in Cathedrali Zagradiensi vocantur septem ille solemnes Antiphonæ incipientes ab O, decantari solitæ ultimis diebus Adventûs, ad quas fortè olim populus colligebatur decantandas. (Usp. Belaj 2007:182.)

¹² U poglavlju „Kolede“ u Meršić 1964:138–142 navedene su koledarske pjesme iz Mjenova, Pajngrta, Novoga Sela, Frankanave, Hrvatskoga Jandrofa (njem. Jahrendorf, mađ. Horváth-Járfalva, danas u Slovačkoj) i Velikoga Borištova. Dobrovich 1958 navodi tekstove iz Vulkaprodrštova, Klimpuha, Pajngrta, Frankanave, Fileža, Vorištana, Štikaprona, Pinkovca, Trajštova. Belaj 2007:182 spominje Dalmaciju i Hrvatsko zagorje kao područja u kojima se koledanje najdulje održalo. Ivan Milčetić posvećuje koledanju gradišćanskih Hrvata samo nešto više od jedne stranice (1917:56–57), a poznate su mu samo one pjesme koje navodi Fran Kurelac (v. dolje).

¹³ Tako je formulirao dobar poznavatelj kulture gradišćanskih Hrvata Jurica Csenar u privatnom priopćenju. – Uostalom, baviti se ovom temom autora ovoga članka potaknula je znatiželja što se i koliko od praslavenske poganske starine očuvalo baš u Novom Selu. Zanima ga to u okviru onoga što se njemački zove *Heimatkunde*. Stoga se ovdje raspravlja i o nekim pojedinostima koje su uglavnom u tom okviru zanimljive.

usmenom priopćenju Petra Huisze, Novoseljanina i izvrsnoga poznavatelja novoseoske povijesti te autora novoseoske kronike (Huisza 1974), Ivan je Kusztrich potjecao iz onoga najvišega i najuglednijega seljačkoga sloja koji je imao status takozvanoga *susjeda*. Pripadnici toga sloja nisu koledali, nego su njima dolazili koledati pripadnici niskih društvenih slojeva kako bi se u njih nahranili i napili. Naime, prema Huiszi, pri koledanju ophodile su se isprva samo gospodarske kuće Novoga Sela, dakle samo kuće onih koji su imali status *paura* ili možda čak samo kuće *susjedâ*, koji su bili bogatiji i ugledniji među paurima. Huisza naglašava da stoga Ivan Kusztrich nikada nije sam koledao, nego je poznao koledarsku pjesmu samo zbog toga što ju je čuo kada su je otpjevali drugi. Taj u pogledu „sociologije koledanja“ zanimljiv podatak poklapa se s tekstom novoseoske koledarske pjesme, koja počinje stihom *Dobar večer, gospodar!*

*Mladi Ivan Kusztrich /
Young Ivan Kusztrich*

Ivan Kusztrich 1921.

Tekst koji je otisnut dolje u lijevom stupcu zapisan je pod brojem 169 u „Jačkaru“ Martina Meršića, u poznatoj zbirci hrvatskih narodnih pjesama iz Gradišća (Meršić 1964:138 i sl., u poglavlju „Kolede“, str. 138–142). Zbirka je izišla 1964. godine. Kao kazivača koji je Meršiću otpjevao tu pjesmu on navodi pjevača s brojem 29, a to je prema popisu na str. 191 „Kustrić Ivan, nadučitelj, r. 1871 u Novom Selu“.¹⁴ Melodija je ona s brojem 208; kajde se nalaze na str. 50. Zapis koji je otisnut dolje u desnom stupcu nalazi se u Vukovichevoj zbirci „Ku ćemo si?“ (Vukovich 1955:97). Ivan Vukovich objavio ga je s kajdama pod naslovom „172. Koledanje“, ispod primjedbe: „Slijedeće tri jačke mi je izjačio Ivan Kustrich u Novom Selu“ (melodija se od Meršićeva zapisa razlikuje samo neznatno). Zbirka je izišla 1954. ili 1955. godine (v. popis literature).

Meršićev zapis

Dobar večer, gospodar,
budi vesel ino zdrav!
Zis svom tvojom družinom,
s malom ino velikom!
Svom, ku ti je Bog dal,
da vi srićno živite!
Stan se gori¹⁵, gospodar,
obisi si modar plašč¹⁶.

Na dvoru je visok bor,

Vukovichev zapis

Dobar večer, gospodar! Aleluja,
Budi vesel ino zdrav. Aleluja!
Svom tvojom družinom, Aleluja,
s malom i velikom. Aleluja!
Svu, ku ti je Bog dal, Aleluja,
dab' se s njom radoval. Aleluja!
Stani gori gospodar, Aleluja,
hiti na se plašč modar. Aleluja!
Stani gori na tvoj dvor, Aleluja,
na dvoru je visok bor. Aleluja!

¹⁴ U Meršić 1964:168–168 nalazi se poglavlje s naslovom „Pir u Novom Selu, kako se onde još i dandanas drži. Polag popisov i pripovidanja školnikov Ivana Kustrića i Srićka Miletića i župnika Tome Sučića“ – školnik Ivan Kustrich dakle nije tek jednom prilikom služio Meršiću kao kazivač. O Ivanu Kustrichu v. i Holzer 2008.

¹⁵ Usp. Milčetić 1917:36 u komentaru uz „koledvu“ iz Brseča: „Običaji se maloruski i naši često skladaju. U pjesmama se često upotrebljavaju iste riječi, na pr.: *Vstan' gori!*“ Op. cit. dodan je i poljski primjer: *powstań, powstań, gospodarzu*. Usp. i Belaj 2007:196.

¹⁶ U Brseču se pjeva: *Stani gore, gospodare, / i obuci zelen plašč, / i opaši srebren pas* (v. Milčetić 1917:36).

pod borom je zlati konj,
zlatim sedlom usedlan,
s misečinom ukovan.

Na njem sidi sinak tvoj,
v ruki drži sulicu.

Na sulici jabuka,
na jabuki kitica,
na kitici ptičica,
ptica je golubica,

ona lipo spiva
svojemu gospodaru,
rodno ljeto zaziva,

da bi mu rodilo
žito ino pšenica
i va štali blago,

i črljeno vino, –
podaj nam ga, gospodar.

Ne ćemo ga zapiti,
sviću ćemo kupiti¹⁸,
ka nam bude svitila
od Celja¹⁹ do Rima.

Sveti Petar (v) Rimi,
ti nam duše primi.

Sveti Jure jurošnik,

Pod njim stoji vrani konj¹⁷, Aleluja,
zlatu uzdu ima on. Aleluja!

Na njem sinak tvoj je, Aleluja,
Sulicom sfrkuje. Aleluja!

Na sulici jabuka Al.

Na jabuki kitica.

Na kitici ptica,

Ona lipo spiva.

Svomu gospodaru.

Da mu ubrodila.

Pšenica bjelica.

I črljeno vino.

Podaj nam ga gospodar,

Ne ćemo ga zapiti.

Sviću ćemo kupiti,

ka nam bude gorila.

Od Beča do Rima,

Od Rima do Beča.

Od Rima do Beča.

ti nam duše primi.

Sveti Juro Jurožnik,

¹⁷ Milčetić (1917:97) citira sličan oblik tih dvaju stihova pa kaže da se ponavljaju „gotovo u svim koledskim pjesmama iz hrvatskih krajeva, donekle i slovenskih“.

¹⁸ Svijeće odnosno vosak za njih nekoć su koledari zacijelo doista kupovali. O tome pripovijeda Valvasor g. 1689. (Milčetić 1917:77).

¹⁹ Celje je Mariazell, poznato hodočasničko svetište na sjeveru Štajerske; „još do kraja prošloga [19.] stoljeća hodilo se je iz našega sela Celje i domom piše, ča je trajalo više od jednoga tajedna. Jilo za cijeli put i oprava vozilo se je na koli.“ (Huisza 1974:95).

ti nam budi pomoćnik.

Kako j onde lipo,

kade j dušam svitlo!

Kako j onde pusto,

kade j dušam škuro!

Zdravi nas poslušili,

zdravi nam i ostali.

Ti nam budi pomoćnik:

Zdravi nas poslušali,

Zdravi nam i ostali!

(U zapisima u kojima nedostaje neki stih ostavljen je prazan red.)

Vinko Žganec, koji je redigirao i komentirao Meršićevu zbirku, komentira Meršićev zapis te pjesme ovim riječima: „Ova jačka se jači i sada u Novom selu na Štefanju, kada idu na večer junaki od stana do stana. U stan stupu s pozdravom. Zatim pitaju: »Je li slobod koledati«, to je prositi. Na odgovor »slobod« sledi jačka.“ (Meršić 1964:139) Peter Huisza dodaje, da je „jačku“ pjevao samo jedan „junak“ dok su drugi pjevali samo *aleluja*. Međutim, iza pjesme s brojem 171 slijedi ovaj Žgančev komentar: „Kako sam najnovije čuo iz Novoga sela, pjeva se onde jačka »Dobar večer, gospodar! Aleluja!« ne na Štefanju, nego zvečera na Staro ljetu, kada idu junaki »benčat«²⁰ Novo ljetu. To »benčanje« se zove i »koledanje«, a goda se ovako: Na Staro ljetu idu junaki od stana do stana »koledati«, to je prositi i »benčati« Novo ljetu. Kad stupu u stan, najprije svi skupa ovako benčaju: Na staro ljetu, na novi Božić, da b vam Bog dao svega, ča si od njega željite: zdravlje, veselje, sriću, mir i blagoslov, kamo se nek ganete i obrnete, a po smrti nebesko kraljevstvo. Po tom jači junački starešina ili jedan dobar jačkar jačku »Dobar večer gospodar« u koj rič »Aleluja« svaki put svi jaču.“ (Meršić 1964: 139 i sl.) Teško je reći što znači ta Žgančeva autokorektura. Mlađi izvještaji (v. dolje) govore samo o Štefanju kao danu koledanja u Novom Selu. Čini se da se zapravo radi o dva različita ophoda, jednom na Štefanju i drugom na Staro ljetu – jer o „benčanju“ Nove godine govori i Ignac Horvat: „U Novom Selu sjevernoga Gradišća su mladići (ditići), nije ni to tako davno, išli koledati od stana do stana s pozdravnom pjesmom: »Dobar večer, hižni gospodar, aleluja!«“ (Horvat 1973:130).

²⁰ To je ‘čestitati’, v. GHN 52.

Valja još upozoriti na pitanje ophodnikâ *Je li slobod koledati?* Ono naime dokazuje da je izraz *koledati* bio živ u puku pa se ne radi o tek učenom etiketiranju toga običaja.

Zanimljivo je vidjeti kako je Kusztrich mogao varirati tekst jedne te iste pjesme. Očito je predaja teksta bila toliko gipka da je ostavila slobodan prostor za takvo variranje.²¹

Treći, i to anonimni zapis novoseoske koledarske pjesme otisnut je u gradišćanskom tjedniku „Hrvatske Novine“; dotični je broj izašao 14. siječnja 2000.²² Ova se verzija samo neznatno razlikuje od Vukovicheva zapisa koji je možda utjecao na nju kao već pisani uzorak:

Dobr večer gospodar ... aleluja, / bude veseo ino zdrau ... aleluja. /
S' svom tvojom družinom ... / s malom ino s velikom, ... / Su ku ti je
Bog dao ... / da b' zi šnjom radovao ... / Stani gori gospodar ... / hiti
na te modr plašč ... / tr se šetaj na tvoj dvor ... / na dvoru je visok bor
... / Pod borom je vrani konj ... / s misečanim potkovan ... / s' zlatu
ujzdu zaujzdan ... / Na njem sidi sinak tvoj ... / s' sulicu sfrkuje ... /
na sulici jabuka ... / na jabuki kitica ... / na kitici ptica ... / ona lipo
spiva ... / svomu gospodaru ... / da b' mu ubrodila ... / pšenica belica
... / i črljeno vino ... / Podaj nam ga gospodar ... / nećemo ga zapiti
... / sviću ćemo kupiti ... / ka bude gorila ... / od Celja do Rima ...
/ Sveti Petr Rimi ... / ti nam duše primi ... / Sveti Juro Jurošnik ... /
ti nam budi pomoćnik ... alejuja [sic]

Dotični članak u „Hrvatskim Novinama“ počinje ovako: „NOVO SELO—U ovom selu na Hati, na čistom sjeveru Gradišća nedaleko današnje tromedje Austrije, Slovačke i Ugarske, očuvao se je stari hrvatski običaj do dana današnjega. Iako se skoro već ne gre koledati od stana do stana kako su to pred par ljet opet činili seoski junaki, danas se na Štefanju, 26.

²¹ O tome kako je svaki pjevač mogao nešto dodati i da je dodavanje i umetanje novih stihova zavisilo o duhovitosti pjevača v. Milčetić 1917:11.

²² Pjesma se nalazi na str. 28. Članak se zove „Novo Selo: Koledanje na Štefanju“. Ispod slike piše: „Junaki su ljetos koledali na Štefanju u seoskoj crikvi sv. Leonarda“.

prosina/decembra koleda u crikvi²³. Junaki su hteli pojeti od stana do stana i gospodaru i cijeloj njegovoj družini željiti sve najbolje – a su za to pravoda i ča dostali. U Novom Selu se koleda ovako: Junaki stupu u stan i pod lopom²⁴ zapitaju „*je li je slobod koledat?*“. Ako je odgovor gospodara bio „*slobod*“ junaki su hteli zajačiti, a po svakom kratkom verzušu je slijedilo „*aleluja*“.²⁵ [Sada je otisnut gore navedeni tekst, zatim slijedi:] "Ako je završila jačka slijedi još čestitka, ka se samo govori: *Zdravi veseli poslušali, zdravi veseli ostante!*"²⁵

Četvrti zapis novoseoske koledarske pjesme nalazi se u „Čakavsko-njemačkom leksikonu“ (ČDL 329 i sl.). Objavili su ga 1983. godine Petar Šimunović i Reinhold Olesch. Kao kazivač naveden je neki J i v e M i k u l a kojega ni Peter Huisza nije uspio točno identificirati²⁶. Mikulina verzija glasi ovako (kratki silazni naglasak se ovdje označuje podcrtavanjem):

Jačka na Štefana mučenika, drugi dan po Božiću

Duobr viečer, gospodār, aleluja / Būdi viēseu inu zdrāf, aleluja /
Zi sūm tfojūm družīnum, aleluja / sūm, ku ti je Buog dāl, aleluja. (To se kolieda) / Mālu i veliku, aleluja / Stani guori, gospodār, aleluja /
Hiiti nā te muodr plāšč / Tr se šieći nā tfoj dvoor. / Na dvoori je zelen buor. /
Pod nīm stojī vrāni kuoñ / Zlātum uzdum zauzdan, / Zlātīm sedlom usēdlān, /
Z mišēčinu potkovān. / Nā nēm sīdī sīnak tfoj. / V rukā drži sulicu. /
Na sulici jābuka, / Na jābuki kītica, / Na kītici ptīca, / tīca golubīca. /
Dobro lieto zovie / Vuomu gospodāru, / Da b mu ubrodīla / Pšenīca belīca /
I va štāli blāgo, / Vinuogradi vīno! /

²³ Peter Huisza usmeno mi je priopćio da je nakon Drugoga svjetskog rata koledanje u obliku ophoda počelo propadati dok se nije premjestilo u krčmu Ambruš gdje je koledao Gegi Kusztrich (kao što je i prije bio običaj, samo je jedan pojedinac otpjevao pjesmu, a drugi su samo pjevali *aleluja*). Otkada se ta krčma zatvorila sada Martin Miletić koleda u crkvi u okviru koncerta. No prema Petru Huiszi uvijek se koledalo na Štefanje. Usp. i Dobrovich 1958:41 (prema Georgu Kalinki, v. op. cit. 42).

²⁴ Tj. ‘suša, pojata, daščara, Schupfen, Bretterhütte’ (v. GHN 285).

²⁵ Na istoj se strani Hrvatskih Novina nalazi kratak prikaz koledanja u „neki seli Dubrovačkoga primorja na Badnjak“.

²⁶ Prema ČDL 330 stanovao je u kući „Pêđlovi“, Novo Selo 43. Međutim, Peter Huisza priopćio mi je da se taj broj ne podudara s imenom kuće.

Poděj nam ga, gospodār, / A divuojkam jābuke. / Nię ćemo je zapiti,
/ Svīću ćemo kūpiti, / Kā nam bude svītila / Pred nāšimi očīma, / O
Cilā do Rīma. / Svīeti Jura Jurōžnīk, / Ti nam budi pomoćnīk! / Svīeti
Petr v Rīmi. / Tī nam dūše prīmi, āmien. / Zdrāvi, vieseli ste poslušali,
/ Zdrāvi vieseli ostante! (To sāki bienča i dā rūku).

Svim je novoseoskim inačicama zajedničko da se u svima pojavljuju ili stihovi *budi vesel ino zdrav! / Zis svom tvojom družinom, / s malom ino velikom! / Svom, ku ti je Bog dal, / da vi srićno živite!* ili vrlo slični. A u pjesmama iz drugih područja, koliko ja vidim, svega toga nema. Isto vrijedi na primjer za stihove *Sveti Jure jurošnik, / ti nam budi pomoćnik.* Zato je opravdano govoriti o zasebnoj novoseoskoj predaji koledanja.

Dakle, usprkos crkvenoj zabrani koja je već izrečena u „Zapovijedima svetih otaca“, običaj da se *idet(ь) na kolędę* nije se ugasio. Slaveni su ga samo obukli u kršćansko ruho – pa onda zaboravili da je njegovo podrijetlo pogansko. Pritom, ne samo da običaj koledanja potječe od poganskoga obreda, nego i tekstovi koledarskih pjesama sadržavaju poganske motive i rekvizite te praslavenske formulacije. Međutim, pogled na pogansko dno onoga što pjevaju Hrvatima zaklanjaju pripjev *aleluja* i rekviziti nove, katoličke vjere: Celje i Rim, sveti Petar i Jure, svijeća i duša. A to pogansko dno novoseoske koledarske pjesme sada ćemo potanje razmotriti.

U toj se novoseoskoj pjesmi nalazi mnogo podudarnosti s folklornim tekstovima drugih Hrvata i Slavena, nešto u motivima i slikama, nešto čak u jezičnom izričaju. Uostalom, na temelju takvih podudarnosti bilo je moguće rekonstruirati ulomke praslavenskih poganskih sakralnih tekstova i rekvizite o kojima se u tim tekstovima pripovijeda. U sljedećim odlomcima promatrat će se oni rekviziti koji se javljaju u novoseoskoj koledarskoj predaji. Ti su rekviziti praslavenskih poganskih predočaba dobro poznati pa je dovoljno da se ovdje paušalno pozovem na radove Radoslava Katičića u kojima se može naći sva dokumentacija o njima.

Ovdje ću samo u kratkom sažetku natuknuti one predodžbe koje su za dani kontekst najvažnije: Kosmos počiva na čudesnom drvetu čiji djelovi pripadaju raznim božanskim silama. Krošnja pripada bogu gromovniku Perunu koji se s jedne strane predstavlja kao ptica koja sjedi na suhom vrhu, odnosno na suhoj grani čudesnoga drveta, a s druge strane kao da je on

neki moćni gospodar koji stoluje u svojem dvoru. Perun ima devet sinova i jednu kćer. Sin *Jarylo* (odnosno *Zeleni Juraj*), koji je bog plodnosti, prosi Perunovu kćer (*Mara*), dakle svoju sestru, na svetu svadbu; u znak njezine naklonosti on dobije od nje zlatnu jabuku. Ali nije Juraj jedini prosac; u stvari, *puno gospode za jabuku drže*. Juraj jaše na posebno opremljenom konju koji ima zlatno sedlo, ali u dubljem mitskom shvaćanju on sam jest taj konj, zato on zapravo sam *hodi* i time uzrokuje da polje *rodi*. Sada će se u malim odlomcima razmotriti ove predodžbe s obzirom na aluzije na njih koje se nalaze u hrvatskim koledarskim pjesmama.

D v o r b o g a g r o m o v n i k a P e r u n a . Kada se pjeva *na dvoru je visok bor* odnosno opširnije *tr se šetaj na tvoj dvor, na dvoru je visok bor*, samo se prividno radi o dvorovima onih novoseoskih „gospodara“ koje ophodnici posjećuju. U stvari se radi o dvoru poganskoga boga gromovnika Peruna. To se razabire iz samoga teksta jer na dvorovima novoseoskih „gospodara“ zacijelo nema visokoga bora, barem ne na svima, a kamoli zlatan odnosno vran konj itd., nego su to rekviziti poganskoga mita.

I u drugih Hrvata i Slavena ophodnici se obraćaju dvorovima pojedinačnih gospodara u dotičnom selu kao da se svaki pojedinačni put radi o Perunovu dvoru²⁷:

U Župi blizu Dubrovnika koleda se ovako:

Dobar večer, ko je u kući, pomogô vas Svemogući! Ovde, ovde na zdravlje vam Novo ljetu dođe! Mi smo došli kolendati, Vaše dvore hvaljendati. Pred kućom vam bor zeleni, Na boru vam orle sjedi, L'jepo pjeva i besjedi. ... (v. Zaninović 1934:139; Katičić 2005:54)

U Gornjoj Župi (Postranje) koleda se ovako:

... Pred dvorom vam bor zeleni kolendo, kolendo / A na boru paun sjedi veselo, veselo. (v. Zaninović 1934:140; Katičić 1989:90, 2005:54)

²⁷ Usp. Belaj 2007:199. Vidi osobito poglavlje „1. Wessen ist das Gehöft auf dem Berg?“ u Katičić 2003:15–40. Usp. još Katičić 2008:104–105: „Tko je taj čiji gospodski dvor stoji na gori [... i] kojemu su se uputili ophodnici [? ...] To je nebeski bog gromovnik [...] *Perunъ*. Može se dakle uspostaviti praslavenski obredni dijalog koji se sastoji od pitanja i odgovora: *Čьjъ to dvorъ na gorě stojitъ? – Perunovъ dvorъ na gorě stojitъ!*“

U ruskoj, takozvanoj vjuničnoj pjesmi (u nedjelju nakon Uskrsa pred kućama novovjenčanih parova) pjeva se ovako:

Na gore bylo, gore, u Ivana na dvore. Vyrastalo derevce ... Po veršine derevca da solovej pesni poet ... (v. Katičić 2005:55).

A u bjeloruskoj pjesmi ovako:

Pogljadzi na dvor ... što na dvore projava stala; projava stoic' javor tonki vysoki ... voronym konem ... Svjatoj Jur"ja ... svjatoja Pjatro ... (nabraja se mnogo svetaca po kalendaru). (Vidi Katičić 2003:27 i sl.)²⁸

U češkoj kolednici zapisanoj u prvoj polovici 15. stoljeća nalazi se stih: *Dubec stogy* [= stoji] *postrzed dvora* (v. Belaj 2007:183, 185), u poljskoj se pak pjesmi pjeva: *Naśród dworu jawor stoi, Hej! Leluja!* (v. Belaj 2007:189).

Očito je da nije samo predodžba o Perunovu dvoru praslavenskoga i poganskoga podrijetla, nego i to da se koledari prave kao da su dvorovi pojedinačnih ljudskih gospodara nekoga sela svi zapravo Perunov dvor.

Č u d e s n o d r v o . Visoki odnosno zeleni bor jedan je od raznih pojavnih oblika čudesnoga drveta, važnoga rekvizita slavenske i uopće indoeuropske poganske slike svijeta. Mjesto bora javljaju se i druga stabla, kao javor i dub (v. gore).²⁹

P e r u n o v s i n . Da na koledarskom ophodu svaki novoseoski gospodar simbolizira Peruna proizlazi i iz toga što se svakomu kaže da njegov sin sjedi na konju na dvoru ispod bora. Taj je naime zamišljeni sin gospodara u stvari Perunov sin (usp. Belaj 2007:199 i sl.), sam bog, naime božanstvo plodnosti, koje se prvobitno zvalo *Jarylo*. U hrvatskoj je predaji preimenovan i preinterpretiran u svetoga Jurja, koji se u tom folklornom kontekstu može zvati i *Zeleni Juraj*. Doduše, novoseoska pjesma ne kaže kako se gospodarov „sinak“ zove, ali se njegovo ime ipak čuje pri kraju

²⁸ O novogodišnjem ophodu ruskih koledara v. Katičić 2008:99 i sl.

²⁹ O čudesnom drvetu v. Katičić 1989:73, 84 i sl., 88 i sl., 93 i sl., 97; 1990:74, 67 i sl.; 1996:117–118; 2005; 2008:39 i sl. O stablu usred dvorišta u hrvatskim i slovenskim ophodnim pjesmama v. Belaj 2007:189 i sl.

pjesme kada se pjeva: *Sveti Jure jurošnik, ti nam budi pomoćnik*. Tu se ime *Jure* čak pojačava leksički besmislenom apozicijom *jurošnik* kao da se magijski zaziva moć i pomoć toga natprirodnoga „pomoćnika“. Izričito je pak taj jahač ispod bora nazvan imenom *Juraj* u koledarskoj pjesmi s otoka Krka. Tamo se pjeva:

Pred dvoron mu zelen bor: / pod njen jigra vranjin konj, / zlatnin sedlon
osedlan, / zlatnu uzdu obuzdan. / Na njen jaše mlad junak. / Ki je ta
mlad junak? / Ni to mlad junak, / već sveti Juraj oružnik (v. dolje).

Nameće se misao da ono zagonetno *jurošnik* nije nego izobličjenje toga *oružnik* (usp. i Huzjak 1957:16: *Sveti Juraj orožnik / Svemu svijetu pomoćnik*).

Milčetić pripovijeda – čini se da se to odnosi na bakarsku okolicu – sljedeće: „Jedan koledvač nošase pred društvom zelenu kitu ili granu, [...] a na grani bješe utaknuto nekoliko jabuka.“ (Milčetić 1917:31) Godine 1689. pripovijeda Valvasor da koledari nose štapić s nataknutim svijećama (v. Milčetić 1917:77). Na temelju svega toga može se pretpostaviti da je nekoć i u Novom Selu, gdje se pjeva: *Na njem sidi sinak tvoj ... Na sulici jabuka, na jabuki kitica*, stvarno jedan od koledara sjedio na konju i držao u ruci kitu s jabukom, znači da je glumio Perunova sina, kao što je gospodar igrao ulogu Perunovu.

Kao što je poznato, u nekim se selima u Hrvatskoj Zeleni Juraj slavi posebnim ophodom po selu 23. travnja, dana svetoga Jurja (v. Huzjak 1957; usp. i Šmitek 2004:118 i sl., 129 i sl.). Međutim, poznato je također da se obredi cijele godine najavljuju već u novogodišnjem obredu (v. Katičić 2003:16). Stoga novoseoska koledarska pjesma izgleda kao jurjevska pjesma. Novoseoska je koledarska pjesma odjek obredne popijevke koju su Praslaveni pjevali u okviru poganskoga kulta plodnosti.

Z l a t n o s e d l o . I to što „sinak“ sjedi na posebnom konju s posebnom opremom – u Meršićevu zapisu on je *zlati konj, zlatim sedlom usedlan, s misečinom ukovan*, u drugim novoseoskim zapisima on je vrani konj³⁰ – u

³⁰ Peter Huisza smatra *zlati konj* čistom zabunom (usmeno priopćenje).

skladu je s praslavenskim mitom³¹. Zlatno sedlo javlja se i u bjeloruskoj pjesmi i zagovoru protiv vukova. Katičić rekonstruirao praslavenski sveti izraz **zoltoje sedblo* (v. Katičić 1990:62, 64 i sl.)³², koji je u potpunosti očuvan u onome novoseoskom *zlatim sedlom usedlan*.

P t i c a n a k i t i. Kao što proizlazi iz cijele slavenske i hrvatske predaje, ptica koja sjedi na kiti odnosno kitici³³ pojavni je oblik poganskoga boga gromovnika Peruna, a kita je zlatni i suhi vrh čudesnoga drveta (v. Katičić 1990:67–77, 93–95; 1993:45 i sl., 2005:66–68, 2008:42)³⁴. Dijelovi toga ocrtavaju se na primjer u jurjevskoj popijevci iz Novaka u Hrvatskoj: *Sve su kite oklenile, samo jedna ne. / Ona nije oklenila, kaj zelena nij'.* / *Na toj kiti sva gospoda i gospon Bog* (v. Huzjak 1957:17; Katičić 1987:36 i sl.; 1989:72; 1990:88–90, 93–95; 1993:45–48) i u koledarskoj u Poljicima: *Gospodaru, zlatna kito, / na dobro vam došlo mlado lito! Pred kućom vam zelen bor, / pod njim vezan vranac konj* (v. Milčetić 1917:38–39); tu se čini da zapravo besmisleno *Gospodaru, zlatna kito* predstavlja izobličeno izvornije **Gospodaru na zlatnoj kiti*. U novoseoskoj pjesmi to je sve tek natuknuto u stihu *na kitici ptičica*; bez primjera iz drugih hrvatskih, slavenskih, pa čak i baltičkih predaja ne bi se znalo o čemu je zapravo riječ. Ipak, u novoseoskom se koledanju Perun javlja dva puta: prvi put kao gospodar dvora, a drugi put kao *ptica*.

Nameće se pitanje nije li cijela ta trodijelna konstrukcija – dolje sulica; to će u gradišćanskohrvatskom reći ‘trska, Schilfrohr’ (v. GHN 662) – ili

³¹ O zlatnom (odnosno crnom) konju i zlatnom sedlu svetoga Jurja u bjeloruskom zagovoru protiv zmija i o zlatnom konju u bugarskoj jurjevskoj pjesmi v. Katičić 1994:12 i sl. O vranom konju v. Katičić 1987:33, 35; 1989:62; 1990:64.

³² Može se pretpostaviti da je on u praslavenskom u zbilji glasio **zal`taja sedula*.

³³ Imenica *kītica* deminutiv je od imenice *kīta*, koja znači ‘frons (frondis), ramus, fasciculus, grančica s lišćem’ (v. ARj V/1 13 s. v.).

³⁴ Usp. Katičić 1996:117: „Eigentlich ist ein jeder solcher Baum, jedes Gewächs, auf dem Gold, Silber und Perlen, goldene Fransen (*ręsy*) und goldene Zweige oder Quasten (*kyty*) wachsen, der Weltenbaum, in dessen Krone der trockene Zweig, der goldene *ramus aureus* zu finden ist.“ Vidi i op. cit. 116: *Na javorku zlatne kite*. Kao što je spomenuo Vitomir Belaj u svojem predavanju na ovom skupu, u Konavlima se javlja oronim *Ilijina kita*, a sveti Ilija supstitut je za Peruna. Usp. iz božićne pjesme: *nosi kitu zlata, da pozlati vrata* (v. Milčetić 1917:63).

je to ipak koplje?³⁵ –; u sredini jabuka; a gore kitica na kojoj sjedi ptica – jedan pojavni oblik čudesnoga drveta koje bi se onda u ovoj pjesmi također pojavilo dva puta: kao bor i kao trska s jabukom i kiticom³⁶. U prilog takvoj pretpostavci govorilo bi da je na vrhu kitica i na njoj sjedi ptica. Oprema onoga koji na jurjevskom ophodu preuzima Jurjevu ulogu opisuje se na primjer i ovako: „Nošenje *grana* u jurjaškom ophodu uobičajeno je [...] po Zagorju, dosta često po Pokuplju, tu i tamo zapadno od Zagreba [...]. Veoma je značajno, da su to *gotovo uvijek brezove grane (kita, brezica i sl. zvane)*“ – evo kite! U Turopolju jurjaš nosi dugačku motku, na vrhu koje može biti nataknuta jabuka (v. Huzjak 1957:10). Usp. i primjere navedene gore pod naslovom „Perunov sin“. A u Krašiću se pjeva: *Sveti Juraj jaše, / Svojom kitom maše* (v. Huzjak 1957:16). Vuk Karadžić zapisao je ove stihove: *božić, božić bata, / na oboja vrata, / na oboja vrata / nosi kitu zlata, / da pozlati vrata / oboja poboja* (v. Milčetić 1917:109).

Na mjesto grane ili motke može doći i kapa: „Za okolicu Samobora značajan je dalji način opreme jurjaša. Ovdje nema glavnoga lica niti što karakteristično nose, već svi ophodnici, a ima ih četiri do pet, imaju samo *šešire ili kape okićene grančicama* [...]“ (Huzjak 1957:11). Uz to valja imati pred očima ovu popijevku iz Bele krajine:

Pred kućom ti zelen dvor, / na dvoru ti šest volov, / nad volovi vranac konj, / na konju je sedalce, / na sedalcu sinak tvoj, / na sinaku kapica, / na kapici kitica, / na kitici tičica. / Ona lipo poje, dobro leto zove, / Bog nam ga daj! (v. dolje)

Tu je kao u Novom Selu ptica na kitici, samo nije kitica na sulici, nego na kapici. Srpska koledarska pjesma iz okolice Niša glasi:

³⁵ U Donjim Poljicima koleda se: *Prid kućom vam zelen bor / za njegov vezan vranac konj / na njem sidi gospodar / u ruci mu bojno koplje* (v. Milčetić 1917:39).

³⁶ O jabuci kao pojavnom obliku čudesnoga drveta v. Katičić 1989:77 i sl., 1990:72–75, 2008:206 i 208. Ima čak i zelen bor s jabukama i pticom, v. op. cit. 73–74. O tome da se čudesno drvo pojavljuje u više oblika v. Katičić 1989:84 i sl., 93 i sl., 97; 1990:74, 86–87; 1996:117–118 i 120 o tome da je čudesno drvo tanko i visoko (Katičić 1989:84: *tanka mala konopljica*). Dodajem: tanka kao sulica!

Oj hubava, koledo, mala momo, koledo, / Duhnu vetar, k., sa planine, k. / te izduva, k., vrana konja, k. / i na konju, k., bojno sedlo, k. / i na sedlu, k., muško čedo, k. / i na čedu, k., samur-kalpak ('Zobelhut'), k. / za kalpakom, k., kita zdravca, k. / da je zdravo, k., muško čedo, k.! (v. Schneeweis 1925:151, prema Milićeviću)

No, kako se gore pokazalo, kapica i sulica (odnosno motka) ne smjenjuju se samo u jurjevskim i koledarskim pjesmama, nego i u opremi ophodnika.

U gradišćanskom selu Hrvatska Čenča pjevalo se *Na boru golubica*, i to u koledarskoj pjesmi koja je u uskom srodstvu s onom iz Novoga Sela (v. dolje). To potvrđuje da Perun ne može biti samo ptica grabilica, paun, slavuj, šojka ili guske i labudovi (v. Katičić 1989:90 i sl.; 1990:77; 2005), nego i golub, što onda može vrijediti i za onoga goluba koji sjedi na kiti na sulici. Dokaz tome može biti koledarska pjesma pravoslavaca i katolika iz područja oko Ogulina i Slunja, koja glasi:

dobar večer, gospodar / bog ti sretan božić dal, / rodila ti pšenica i
vinova lozica, / ovčice ti vunate, a pčelice mednate! / Na polju ti zelen
bor, / na njem sjedi gospod bog. / Nekom mjeri šakom / drugom daje
kapom / tebi punom vrećom! (v. Milčetić 1917:51)³⁷

Iz usporedbe tih pjesama proizlazi da je golubica jednaka gospodu bogu, a to će reći Perunu.

Vrijedno je diskutirati i drugo pitanje. Ptica ne samo sjedi, nego i *lipo spiva* i time *rodno ljeto zaziva, da bi mu rodilo žito ino pšenica i va štali blago, i črljeno vino*. Gospodaru se želi da mu bude ljeto plodno ili, kako Meršičev zapis novoseoske pjesme kaže, *rodno* i da bi mu žito *rodilo*, kao i blago te vino. Tu je naznačen poganski kult plodnosti. Radoslav Katičić piše ovo: „Tomu da ptica na vrhu čudesnoga drveta pjeva [naime, kao u ruskoj pjesmi: *po veršine derevca da solovej pesni poet*] [...], nije se do sada našao trag ni u kojoj slavenskoj predaji osim u ruskoj vjuničnim pjesama. Kao slika pak nije nimalo specifično, čak je očekivano, djeluje gotovo trivijalno, pa je u svako doba moglo biti uneseno u tu usmenu predaju. Nema stoga dovoljnoga razloga, kako sada stvari stoje, tu pomišljati na praslavensku

³⁷ Usp. sličan tekst iz Bosne u Milčetić 1917:56.

mitsku i obrednu prvotnost toga motiva, kako god se to nikako ne može ni isključiti. Trebala bi tek potvrda iz koje druge grane slavenske usmene predaje, dovoljno karakteristična da se to može smatrati prvotnim.“ (v. Katičić 2005:68)³⁸. Međutim, čini se da takvu potvrdu pruža već spomenuta koledarska pjesma iz Hrvatske Čenče, i to u sljedećim stihovima:

Na boru golubica, / Koja guče i poje, / Dobro leto vam zove, / Da bi žito rodilo itd. (v. dolje)

Je li to dovoljno da se pjevanje ptice smatra praslavenskim motivom, teško je reći.

Ako se pođe od toga da je dovoljno, moglo bi se ići korak dalje. Ptica zove *dobro leto, da bi žito rodilo*. Možda se to smije tumačiti tako da Perun u obliku ptice zove svojega sina, boga plodnosti, kako bi time što on *hodi*, žito, kao i sve ostalo, *rodilo*. Znamo da je Perunov sin boravio kod njegova protivnika, boga Velesa pa se u proljeće dalekim putem (v. Katičić 1987:26 i sl.) vraća svojem ocu. Možda se vraća zato što ga otac zove, jer što bi drugo moglo značiti da ptica dobro ljeto zove? U doslovnom smislu ljeto se ne može zvati, nego samo onaj koji ga donosi. Pošto ga otac zove, Juraj „hodi“ pa polje rodi.

Da se Juraj doziva, kaže se čak izričito u ruskoj jurjaškoj pjesmi, samo što tu nije ptica koja zove nego to rade ophodnici: *My Egor 'ja oklikali ...* (v. Katičić 1987:27).

J a b u k a . Jabuku je Zeleni Juraj dobio od svoje sestre i nevjeste Mare. Hrvatska predaja praslavenskoga teksta kaže:

Jura mi ima zlatnu jabuku [...]. Komu jabuka, tomu divojka! Jure jabuku, Jure divojku! (v. Katičić 1993:36)

ili:

Komu jabuka, temu djevojka, Juri jabuka, Juri djevojka (v. Katičić 1987:31; 1993:37; 1989:77–82).

Uostalom, i ta je predaja živa u Gradišću, i to čak kao koledarski obred. Žganec naime piše o selu Frankanavi: „Ako je u istom stanu divojka, [...]

³⁸ O ptici koja pjeva i o još jednoj ruskoj usporednici v. Belaj 2007:197–198.

ona ne dojde van na dvor, samo ako je već obećana, da će se u bližnjem mesopustu odati, pruži kroz oblok svomu zaručnjaku jednu jabuku.³⁹ Slično piše Jakob Dobrovich o Frankanavi, gdje navodi i pjesmu koja se pjevala uz to:

1. Va von stanu je divojka, ćemo joj benčat, / da b' joj došau vsega leta lip mlad zaručnjak! // 2. ... // 3. Na palici (= polici) su jabuke, ke se črjenu, / mi b' imali lipu prošnju: /: vsakomu jednu :// 4. Ne prosimo je vsakomu ča nas je ovde, / nego tvomu najdražemu, /: ako je ovde :/40.

Usp. stihove: *Puno gospode za jabuku drže. / Komu jabuka, temu djevojka* u jednoj pjesmi iz Hrvatske (v. Katičić 1987:31; usp. i Katičić 1990a:188).

U nepoznatom gradišćanskom mjestu momci pjevaju za Božić ispod prozorâ jačku koja završava sljedećim stihovima:

Na kitici jabuka – veselimo se! Podaj nam ju rôžica – veselimo se! Z tvoju djesnu ruku – veselimo se! Tvomu najdražemu – veselimo se!⁴¹

Tu je jabuka na kitici, a u Novom je Selu kitica na jabuci. Ako se zanemari ta nevažna razlika, očito je da je jabuka na sulici u Novom Selu ona jabuka koju nevjesta pruža svomemu dragome.⁴² Osim toga, Valvasor pripovijeda da su koledari svijeće za koje su dobili novac nataknuli na štapić (v. Milčetić 1917:77); znači, na štapiću skupljali su se pokloni.

Od drugih gradišćanskohrvatskih koledarskih pjesama najbliže onoj iz Novoga Sela stoji ona iz H r v a t s k e Č e n č e (sjeverno od Güssinga, njem. Kroatisch Tschantschendorf). (Ipak su inačice iz Novoga Sela međusobno bliže nego svaka od njih onoj iz Hrvatske Čenče.) Tekst pjesme iz Hrvatske Čenče glasi ovako:

³⁹ Žgančev komentar uz popijevku s brojem 170 (pjeva se u Frankanavi) u Meršić 1964:139.

⁴⁰ Dobrovich 1958:37–38. Slično se pjevalo u Vorištanu (v. Dobrovich 1958:39). Usp. i pjesmu iz Štikaprone (v. Dobrovich 1958:40).

⁴¹ V. Ritig-Beljak 1995:344 s reprodukcijom autografa Stanka Vraza.

⁴² Za više o jabuci v. Katičić 1993:35–39.

Dobar večer gospodar! / Vrzte na se modar plašć, / Prošećte se na dvor vaš. / Na dvoru je zelen bor, / Pod borom je vrani konj. / Na njem sidi sinak vaš, / Ter sulicum sfrkuje. / Na boru golubica, / Koja guče i poje, / Dobro leto vam zove, / Da bi žito rodilo, / Žito i bela pšenica. / Va 'voj hiži 'e d'vojka, / Zaručnjaka b' dobila, / Da b' ga ona prosila. / Daj nam, Mare, jabuku, / Vsim nam va jednu ruku: / Ar mi ćemo putovat, / Svîću bogu darovat; / Čemo svîću kupiti, / Kâ nam bude gorila, / Od Celja pak do Rima. –

Taj se tekst⁴³ razlikuje od svih novoseoskih inačica time što prema njemu ptica pjeva na boru, a ne na sulici te što je u njemu bez dvojbe natuknuta poganska predodžba o svetoj svadbi. Tu je naime Mara koja traži zaručnika, a koju koledari mole za jabuku, što zapravo znači da je prose, sve u smislu one hrvatske pjesme u kojoj se kaže:

Sve su djevojke zamuž otišle, / Samo ostala Mara djevojka, / Mara ima zlatu jabuku. / P u n o g o s p o d e z a j a b u k u d r ž e .
/ Komu jabuka, temu djevojka, / Juri jabuka, Juri djevojka (v. Katičić 1987:31; usp. i Katičić 1990a:188).

Kao Perunova kći Mara stanuje na njegovu dvoru (*Va 'voj hiži 'e d'vojka*). Prema predaji, Perunov je sin došao izdaleka na očev dvor kako bi se oženio svojom sestrom u svetoj rodoskrvnoj svadbi.

Pjesma iz Novoga Sela, jednoga od najsjevernijih gradišćanskohrvatskih sela, i ona iz Hrvatske Čenče na jugu u nekim se pojedinostima poklapaju i u drugim nadopunjuju kao dvije krhotine iste posude – kao da su te dvije pjesme dva izvatka iz jedne te iste izgubljene starije i dulje pjesme. Te dvije sačuvane pjesme poklapaju se u čitavom nizu nekih pojedinosti čak ekskluzivno: to da Perunov sin drži sulicu nisam našao ni u jednoj drugoj koledarskoj pjesmi ni u Gradišću ni u Hrvatskoj, nego samo u Novom Selu i u Hrvatskoj Čenči. Nadopunjuju se pak time što se u Hrvatskoj Čenči opširno pjeva o nevjesti Mari i prosidbi, ali samo kratko o Jurju čije se ime i ne spominje (kaže se samo: *Na njem sidi sinak vaš*), dok se u Novom Selu opširnije

⁴³ Otisnut je u Kurelac 1871:293, Milčetić 1917:57, Belaj 2007:194. Fran je Kurelac objavio svoje *Jačke* 1871., no zabilježio ih je već 25 godina prije (v. Kurelac 1871:V, XIV).

opisuje Jurjeva oprema, ali zato nema spomena niti Mare niti prosidbe. Da su djevojka i prosidba nekoć bile čvrst sastojak koledarske tradicije kao što su i sin i konj, ne proizlazi samo iz teksta iz Hrvatske Čenče, nego također iz koledarskog obreda iz Frankanave koji je Vinko Žganec ovako opisao: „divojka [...] pruži kroz oblok svomu zaručnjaku jednu jabuku“ (v. gore).

Ako se kombiniraju pjesma iz Novoga Sela i ona iz Hrvatske Čenče, one prikazuju cijelu sliku: Sin, okićen kiticom, dojahao je na raskošno opremljenu konju na Perunov dvor pod visok bor, tamo ga čekaju Perun i nevjesta, uslijedi prosidba, no nevjesta ima jabuku za koju „drže puno gospode“, ptica pjeva dozivajući „rodno“ ljetu, pa tako sve služi tome da bi rodilo žito i sve drugo. I to se ne prikazuje samo tekstom, nego i obredom: Gospodar kuće igra Perunovu ulogu i njegova kći, ako je ima, Marinu, koledari glume gospodu koja je prose, a zacijelo je jedan od njih nekoć predstavljao Jurja.

Koledarska pjesma iz Pajngrta – otpjevao ju je Martinu Meršiću neki Mate Fišer, seljak rođen 1871. u Pajngrtu – udaljenija je od novoseoske popijevke nego ona iz Hrvatske Čenče, ali je ipak prilično bliska objema. Glasi ovako:

Bog daj dobar večer vomu gospodaru, / i voj gospodinji, i svoj hižnoj družini! / Stani gori, gospodar, vrzi na se modar plašč, / ter se šeći na tvoj dvor. Na dvori je zelen bor, / pod borom je vrani konj, na njem sidi sinak tvoj, / zlatom uzdol [sic] obuzdan, s misečinom potkovan. / V ruka drži jabuku, na jabuki kiticu, / na kitici ptica, dobro ljetu klica, / da bi urodilo žito i pšenica, / i to vino črljeno, ko je kot krv rumeno. / Ki je budu pili i veseli bili!

Žgančev komentar uz tu popijevku glasi ovako: „Jaču na večer junaki na Štefanju od stana do stana. Stara navada iz Pajngrta. Za jačku junaki dostanu u svakom stanu mali pinezni dar. Za ove pineze kupu sveće, ke na Tri Kralje u crikvi pri oltaru daruju.“ (V. Meršić 1964:138, broj 168.)

Osjetno drukčiju, ali ipak svim gore navedenim srodnu koledarsku pjesmu zabilježio je Fran Kurelac u *H r v a t s k i m Š i c a m a* :

Vzstane gori gospodar, / Odprte nam vrata! / Poda dnom su zlata / V obrhu krutovna⁴⁴. / V vašem dvori božja mat / Posríd dvora zelen bor

⁴⁴ Čini se da je to je *hapax legomenon* s nepoznatim značenjem, v. ARj V/5 688 s. v. *krutovan*.

/ Pod borom črven konjic, / Na konjicu sinak moj / Na sinku je klobučac
/ Na klobučcu jabuka / Na jabuki ptičica / Kâ će lipo popivat itd. (v. Kurelac 1871:293, bilj. 1; Milčetić 1917:57; Gavazzi 1988:209–210; Belaj 2007:194 i komentar u Katičić 1996:121).

Iz Hrvatskih Šica potječe i jedna zanimljiva ljubavna pjesma. Ona glasi:

Podkovice moje ziz čistoga zlata, / Nekate mi gazit za kimgoder
blata, / Za nijednim drugim neg za mojim milim. / Kude mili hodi,
tud rozmarin rodi, / Kud se drugi šeće, nit pelinak ne će (v. Kurelac
1871:21, broj 103; Ritig-Beljak 1995:345).

Da se tu radi o Zelenom Jurju, nedvojbeno proizlazi iz toga što se tu spominje gaženje po blatu (v. Huzjak 1957:5, Katičić 1987:29, 38, 39) te izriče sveti srok *hodi – rodi* (v. Huzjak 1957:7). Zapravo je to Jurjeva nevjesta Mara koja tako pjeva, a zaljubljene djevojke iz Hrvatskih Šica tek preuzimaju Marinu ulogu, i to baš na isti način kao što „gospodari“ iz Novoga Sela preuzimaju Perunovu ulogu.

Valja još upozoriti na neke zanimljive primjere iz Hrvatske i Bele Krajine. Sljedeća se „koledva“ pjevala u Grobniku:

... Sveti Juraj oružnik, / našim dušam pomoćnik. / Sveti Petar z Rima
/ naše duše prima. / ... / Stan se gori gospodar, / pak pogledaj pred
svoj dvor, / pred dvorom ti zelen bor, / za njega je vezan vrani konj, /
z misečići potkovan, / zlatnun uzdun obuzdan, / zlatnin sedlon osedlan.
/ Na njen jaše mlad junak, / na junaku kapica, / na kapici kitica, / na
kitici tičica. / Ona lipo poje, / dobro leto zove, / da bi obrodilo, / žito
i šenica, / vince i rakija. / Vince bimo pili, / bili krušac jili. / Stan
se diklo s kuta, / užgi svitlo luča! / Išći shranbi ključa: / u shranbi je
kasela, / puna hleb, kolača. / ...

Da se tako koledalo samo „pred djevojačkim kućama“⁴⁵ potvrđuje ono što se već moglo zaključiti iz pjesme iz Hrvatske Čenče, naime da se zapravo radi o prosidbi⁴⁶.

⁴⁵ Za tekst i komentar v. Milčetić 1917:28.

⁴⁶ Za druga mjesta gdje se koledalo samo ili osobito za djevojke v. Milčetić 1917:19, 29, 30 i sl.

Slično se pjevalo u belokranjskim Adlešičima (v. Belaj 2007:190):

Pred kućom ti zelen dvor, / na dvoru ti šest volov, / nad volovi vranac
konj, / na konju je sedalce, / na sedalcu sinak tvoj, / na sinaku kapica,
/ na kapici kitica, / na kitici tičica. / Ona lipo poje, dobro leto zove, /
Bog nam ga daj!

Radoslav Katičić, koji citira tu novogodišnju ophodničku pjesmu, ovako je komentira:

Dabei ist wohl *zelen dvor* von *zelen bor* verderbt. Der Sattel auf dem Pferd wird besonders hervorgehoben, was auch sonst für diese Textüberlieferung charakteristisch ist, auf dem Kopf ist die Mütze, auf ihr Zweig und Vogel, das also, was der Gott bei seiner Ankunft bringen wird. Und dann wird ganz ausdrücklich gesagt, daß er ein gutes, das heißt fruchtbares, Jahr herbeiruft. Schließlich wird auch darum gebetet. Der mythische Zusammenhang und die rituelle Funktion sind hier besonders deutlich. Eine weitere Variante, die in gleicher ritueller Funktion in der Lika verwendet wurde, zeigt die beachtliche Kohärenz dieser Textüberlieferung:

Dobar večer gazdarice, / prid kućom ti fiolice, / prid kućom ti zelen bor, / za njeg svezan konjic tvoj, / na njem jaši (Milan) tvoj, / na glavi mu krunica, / u ručici grančica, / na grančici tičica. / Tičica je popivala, / mlado lito dozivala. / Fiole, fiole, / svakom budi fiole! (Katičić 1996:122)⁴⁷.

U Beloj Krajini pjeva se još ovako:

Na dvori vam zelen bor, / Zanj' privezan konjic vran. / Na konjički sédlice, / Na sedlici sínak vaš, / Sinak ima srebern pas (v. Belaj 2007:189).

Iz karlovačke krajine zapisana je pjesma koja se može smatrati potvrdom gore navedene rekonstrukcije izgubljene koledarske pjesme u kojoj nastupaju i Juraj i Mara te prosidba:

Dobro jutro gospodar! / Bog ti dobre goste dâ! / Na tvoj božić boži dan,
/ pred kućom ti zelen bor, / za nj privezan vranac konj. / Na vrancu

⁴⁷ Pjesme prema Gavazzi 1988:210 odnosno 203–204. Belokranjska je već navedena u Milčetić 1917:73.

ti sedalce, / na sedalcu sinak tvoj, / na sinku ti svilen pas. / Bolji ti je pošten glas, / nego onaj svilen pas. / ----- / Stari čače, polić vina, / stara majko, valat kruha, / nevistica povisamce! / djevojčica jabučicu! / Ne drži nas gospodar, / otpravi nas gospodar (v. Milčetić 1917:53).

Na Krku koleda se ovako:

Ovo su van kolejani, fiole, / ki su bili lani, fiole. / Našli smo mu vrata, / dobru sucu u dvore. / Da bi, bože, zlata, / čin pozlatit vrata! / Pred dvoron mu zelen bor: / pod njen jigra vranjin konj, / zlatnin sedlon osedlan, / zlatnu uzdu obuzdan. / Na njen jaše mlad junak. / Ki je ta mlad junak? / Ni to mlad junak, / već sveti Juraj oružnik, / ki nan budi pomoćnik / u sve naše potrebe. / Orebice bilice, / to su naše diklice: / jone lipo poju, / dobro leto zovu, / jod šenice klasi, / dugi kako pasi. / Čuda nan je hoditi, / 'ko ćemo ča dobiti. / Bura snigon vije, / postoli su jutli, / nutri blato švrčka, / šilo manka, dretve ni! ... (v. Milčetić 1917:11)⁴⁸.

Ta pjesma sadrži neke ovdje nespomenute elemente praslavenske sakralne predaje, koje će odmah opaziti svatko tko poznaje Katičićeva djela⁴⁹.

Usporedba svih ovdje promatranih pjesama pokazuje sljedeće: Koledarske pjesme iz Novoga Sela inačice su jedne te iste predaje, dok one iz Hrvatske Čenče, Pajngrta i Hrvatskih Šica pripadaju drugim, premda vrlo sličnim pa očito usko srodnim predajama. A koledarske popijevke iz drugih hrvatskih sela u Gradišću, barem one koje su zapisane u Meršićevoj knjizi (Meršić 1964) i u Dobrovichevu članku (Dobrovich 1958), predstavljaju potpuno drukčije predaje. Pri svemu tome gradišćanske predaje ni po čemu nisu odvojene od onih u Hrvatskoj, nego s njima s obzirom na stupnjevitet sadržaja i oblika tvore jedan zajednički općehrvatski kontinuum.

⁴⁸ Milčetić loc. cit. primjećuje u bilj. 1 da se pripjev *fiole* ponavlja iza svakoga stiha. O riječi *fiole* v. Milčetić 1917: 101. Usp. i Belaj 2007: 191-192.

⁴⁹ Usp. zanimljivu „koledvu“ koju navodi Milčetić 1917: 29.

LITERATURA

- ARJ I–XXIII: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. 1881–1976.
- BELAJ, Vitomir. 2007. *Hod kroz godinu. Pokušaj rekonstrukcije prahrvatskoga mitskoga svjetonazora*. 2. izmijenjeno i dopunjeno izdanje. Zagreb: Golden marketing.
- BĚLLOSZTĚNĚCZ, Joannes. 1740. *Gazophylacium illyrico-latinum*. Zagrebiae.
- BEZIĆ, Jerko. 1995. Folklorna glazba. U (Ivan Kampuš, gl. ur.): *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata*. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 361–402.
- ČDL: *Čakavisch-deutsches Lexikon. Teil III: Čakavishe Texte*. Herausgegeben von Petar Šimunović und Reinhold Olesch. Köln – Wien: Böhlau Verlag. 1983.
- DOBREV, Ivan. 1995. Nomokanon. U (Petar Dinekov, gl. ur.): *Kirilo-Methodievska enciklopedija. Tom II (I–O)*. Sofija: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ochridski“. 825–833.
- DOBROVICH, Jakob. 1958. Lied und Brauch zu Neujahr bei den burgenländischen Kroaten. *Jahrbuch des Österreichischen Volksliedwerkes*, 7: 29–42.
- ĚSSJ X: (O. N. Trubačev, ur.): *Ětimologičeskij slovar' slavjanskich jazykov. Praslavjanskij leksičeskij fond. Vypusk 10*. Moskva: Izdatel'stvo «Nauka». 1983.
- GAVAZZI, Milovan 1988. *Godina dana hrvatskih narodnih običaja. II. novo priređeno izdanje*. Zagreb: Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske
- GHN: (Nikolaus Bencsics i dr., izdjelali): *Gradišćanskohrvatsko-hrvatsko-nimški rječnik*. Zagreb – Eisenstadt: Komisija za kulturne veze s inozemstvom R Hrvatske i dr. 1991.
- GOLUBINSKIJ, E. 1880. *Istorija ruskoj cerkvi. Tomъ I. Periodъ pervyj, kievskij ili domongol'skij. Pervaja polovina toma*. Moskva.
- HOLZER, Georg. 2007. *Historische Grammatik des Kroatischen. Einleitung und Lautgeschichte der Standardsprache (= Schriften über Sprachen und Texte 9)*. Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien: Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften.

- HOLZER, Georg. 2008. Die *spričanja* des Kantors Ivan Kusztrich in Neudorf bei Parndorf/Novo Selo (mit einer Einleitung über die historischen und arealen Dimensionen des kroatischen Totenabschiedsgesanges). Znanstveni zbornik, <http://zigh.hrvati.at/zbornik/>. Zadnji posjet 2. 3. 2009.
- HORVAT, Ignac. 1973. Narodni običaji Gradišćanskih Hrvata. U (Zvane Črnja, Mirko Valentić, Nikola Benčić, ur.): *Gradišćanski Hrvati*. Zagreb: Čakavski sabor, 129–133.
- HUISZA, Peter. 1974. *900 Jahre/ljet Nowendorf/Neudorf/Újfalú/Novo Selo*. Gattendorf – Neudorf: Gemeinde Gattendorf-Neudorf.
- HUZJAK, Višnja. 1957. *Zeleni Juraj* (= *Publikacije Etnološkoga seminara Filozofskog fakulteta Sveučilista u Zagrebu* 2) Zagreb.
- KATIČIĆ, Radoslav. 1987. *Hoditi – roditi*. Spuren der Texte eines urslawischen Fruchtbarkeitsritus. *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 33: 23–43.
- KATIČIĆ, Radoslav. 1989. Weiteres zur Rekonstruktion der Texte eines urslawischen Fruchtbarkeitsritus. *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 35: 57–98.
- KATIČIĆ, Radoslav. 1990. Weiteres zur Rekonstruktion der Texte eines urslawischen Fruchtbarkeitsritus (2). *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 36: 61–67.
- KATIČIĆ, Radoslav. 1990a. Nachträge zur Rekonstruktion des Textes eines urslawischen Fruchtbarkeitsritus. *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 36: 187–190.
- KATIČIĆ, Radoslav. 1993. Weitere baltische Ausblicke zur Rekonstruktion der Texte eines urslawischen Fruchtbarkeitsritus. *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 39: 34–56.
- KATIČIĆ, Radoslav. 1994. Weitere baltische Ausblicke zur Rekonstruktion der Texte eines urslawischen Fruchtbarkeitsritus (2). *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 40: 7–35.
- KATIČIĆ, Radoslav. 1996. Weitere baltische Ausblicke zur Rekonstruktion der Texte eines urslawischen Fruchtbarkeitsritus (3). *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 42: 111–122.

- KATIČIĆ, Radoslav. 2003. *Die Hauswirtin am Tor. Auf den Spuren der großen Göttin in Fragmenten slawischer und baltischer Dichtung* (= *Schriften über Sprachen und Texte* 6). Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien: Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften.
- KATIČIĆ, Radoslav. 2005. Čudesno drvo. *Filologija* 45: 47–86.
- KATIČIĆ, Radoslav. 2008. *Božanski boj. Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*. Zagreb – Mošćenička Draga: Ibis grafika d. o. o.
- KURELAC, Fran. 1871. *Jačke ili narodne pjesme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga po župah šoprunskoj, mošonjskoj i željeznoj na Ugrih*. Zagreb.
- LOZICA, Ivan. 2002. *Poganska baština*. Zagreb: Golden marketing.
- MERŠIĆ, Martin. 1964. *Jačkar hrvatske narodne jačke iz Gradišća*. Sabrao: Martin Meršić, Redakcija i komentari: Vinko Žganec. Čakovec: Novinsko-izdavačko i štamparsko poduzeće.
- MILČETIĆ, Ivan. 1917. Koleda u južnih Slavena. Na osnovi istoričkih vijesti, narodnih pjesama i običaja našega vremena. *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, XXII: 1–124.
- NAHTIGAL, Rajko. 1942. *Euchologium Sinaiticum. Starocerkvenoslovanski glagolski spomenik. II. Del: Tekst s komentarjem s prilogo posnetka prvega lista odlomka Sinajskoga služebnika*. Ljubljana: SAZU.
- NIEDERLE, Lubor. 1924. *Slovanské starožitnosti. Oddíl kulturní. Život starých Slovanů. Díl II. Napsali L. Niederle a K. Kadlec, Svazek 1.*, druhé vydání. Praha: Náklad Bursíka & Kohouta.
- OHME, Heinz. 1997. Synode v. 691/692. U: *Lexikon für Theologie und Kirche VI*. Freiburg – Basel – Rom – Wien: Herder, 316–317.
- OHME, Heinz. 2001. Trullanische Synoden. U: *Lexikon für Theologie und Kirche X*. Freiburg – Basel – Rom – Wien: Herder, 275.
- RITIG-BELJAK, Nives. 1995. Pregled usmene književnosti. U (Ivan Kampuš, gl. ur.): *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata*. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 334–360.
- SCHNEEWEIS, Edmund 1925. *Die Weihnachtsbräuche der Serbokroaten. Mit einer Figurentafel und einer Karte* (= *Ergänzungsband XV zur „Wiener Zeitschrift für Volkskunde“*). Wien: Verlag des Vereines für Volkskunde.

- SKOK, Petar. I–IV. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. 1971–1974.
- SNOJ, Marko. 2003. *Slovenski etimološki slovar*. 2. izdanje. Ljubljana: Modrijan.
- SMR: Š. Kulišić – P. Ž. Petrović – N. Pantelić. *Srpski mitološki rečnik*. Beograd: Nolit. 1970.
- ŠMITEK, Zmago. 2004: *Mitološko izročilo Slovencev. Svetinje preteklosti*. Ljubljana: Študentska založba.
- VONDRÁK, Waclaw. 1905: Zachodnio-europejskie postanowienia pokutne w języku cerkiewnosłowiańskim. *Rozprawy akademii umiejętności, Wydział filologiczny, Serya II, Tom XXV. Ogólnego zbioru tom czterdziesty*, Kraków. 1–67.
- VUKOVICH, Ivan. 1955: *Ku ćemo si? Zbirka pjesam za hrvatski narod u Gradišću*. Složio i svomu rodu poklonio Ivan Vukovich šk. direktor u m. (= Knjiga XVII Hrvatskoga nakladnoga društva), Beč: Hrvatsko nakladno društvo. [Prema Županović 1995:302: 1955. g.; prema Bezić 1995:364: 1954. g.]
- ZANINOVIĆ, O. Antonin. 1934: Hrvatske pučke popijevke. Nekoliko kolenda iz Dalmacije. (Nastavak.). *Sveta Cecilija* 28/5: 139–141. [Usp. još isti autor, isti naslov u: *Sveta Cecilija* 28/1 (1934) 21–22; 28/2 (1934) 52–54; 29/1 (1935) 22–24; 29/2 (1935) 44–47.]
- ŽUPANOVIĆ, Lovro. 1995: Oris razvoja glazbene kulture gradišćanskih Hrvata od njihova doseljenja do danas s osobitim osvrtom na tzv. umjetničku glazbu. U (Ivan Kampuš, gl. ur.): *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata*. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 277–314.

DAS *KOLEDANJE* UND SEINE HEIDNISCHEN ELEMENTE IN NEUDORF UND ANDEREN BURGENLANDKROATISCHEN DÖRFERN

Zusammenfassung

Im *koledanje* der Kroaten und anderen Slaven treten heidnische und christliche Vorstellungen in besonders enger Verbindung auf. Der so genannte Umzug mit Gesang ist, wiewohl er heidnische Wurzeln hat, ins Kirchenjahr integriert – er wird am Stefans- oder Silvestertag oder zu Dreikönig begangen – und inhaltlich christlich verbrämt. Ursprünglich war er von der Kirche verboten, wie aus den Bestimmungen des ältesten slavischen Pönitentiale hervorgeht, das auch den heidnischen Ursprung des Brauchs unterstreicht.

Trotz dieses Verbots hat sich das *koledanje* bei den Kroaten bis in unsere Gegenwart erhalten, und zwar besonders gut bei denen von Neudorf bei Parndorf im nördlichen Burgenland. Das Neudorfer *koledanje*-Lied ist in vier Varianten überliefert, die sich voneinander nicht unwesentlich unterscheiden, aber alle einander näher stehen als irgendeinem Liedtext aus einer anderen burgenland- oder mutterlandkroatischen Gemeinde. Zwei dieser Varianten wurden nach dem Vortrag ein und desselben Informanten, Ivan Kusztrich, aufgezeichnet, und selbst sie unterscheiden sich voneinander. Ivan Kusztrich (1871-1951), Neudorfer Oberlehrer und Kantor, wird aufgrund seiner Herkunft aus dem gehobenen Bauernstand selbst nie an den *koledanje*-Umzügen teilgenommen haben; er musste das Lied aber Jahr für Jahr gehört haben, wenn die „kleinen Leute“, deren Gepflogenheit das war, die Bauern des Dorfes reihum aufsuchten und ihnen gegen eine kleine Verköstigung das *koledanje* sangen. Dieses im Hinblick auf die „Soziologie“ des *koledanje* interessante Detail findet selbst im Text des Neudorfer *koledanje*-Lieds seinen Niederschlag, indem dieses mit dem Vers anhebt: *Guten Abend, Herr [sc. des Bauernguts]!*

Nicht nur der Brauch als solcher hat heidnische Wurzeln, sondern auch der mit ihm verbundene Liedtext. Das zeigen die in ihm zum Ausdruck gebrachten oder zumindest angedeuteten heidnischen Vorstellungen und Motive wie der Hof des Donnergottes Perun, dessen Sohn auf dem Ross, der goldene Sattel, der Apfel, der Wunderbaum und der den Donnergott verkörpernde Vogel auf seinem Wipfel.

Mit dem aus Kroatisch Tschantschendorf aus dem südlichen Burgenland stammenden *koledanje*-Lied steht das Neudorfer in einer besonders engen Beziehung. In manchen Einzelheiten stimmen sie miteinander überein, und das sogar exklusiv gegenüber allen anderen Überlieferungen, und in anderen ergänzen sie einander wie zwei Scherben ein und desselben Krugs.

Am Ende des Beitrags werden zum Vergleich auch *koledanje*-Liedtexte aus anderen kroatischen Dörfern des Burgenlands und aus Kroatien kurz vorgestellt. Es zeigt sich, dass die burgenländischen Texte gegenüber denen aus Kroatien keine gesonderte Überlieferung verkörpern, sondern mit diesen zusammen ein gemeinsames nach Inhalt und Form abgestuftes Kontinuum bilden.

Schlüsselwörter: *koledanje*, Euchologium Sinaiticum, Merseburger Pönitentiale, Neudorf, Burgenland, Ivan Kusztrich, Urslavisch

